

НАУКОВІ СТАТТІ

Заїка Юрій
доктор юридичних наук, професор
головний науковий співробітник
відділу приватного права і процесу
Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України
Kyiv, Ukraine
<http://orcid.org/0000-0003-1946-3171>
e-mail: u.a.zaika@gmail.com

УДК 347.6

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-6-3-5-14>

КАТЕГОРІЯ «СПРАВЕДЛИВІСТЬ» І ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ СПАДКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Заїка Юрій. Категорія «справедливість» і окремі аспекти сучасної концепції спадкового законодавства

Анотація

Справедливість як ідея належить до основних фундаментальних гуманітарних цінностей. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення справедливості як фундаментального принципу цивільного права при реформуванні спадкового законодавства з урахуванням балансу приватних і публічних інтересів. Метою статті є з'ясування особливостей реалізації принципу справедливості у спадкових правовідносинах. Для досягнення мети поставлені завдання: виявити суперечності між формальними правилами спадкування і суспільною уявою про справедливий розподіл майнових благ після смерті фізичної особи; виявити оптимальне співвідношення між публічними і приватними інтересами в окремих спадкових інституціях. Визначальним методом дослідження є системний, що дав змогу проаналізувати правову категорію «справедливість» та встановити її вплив на сучасне правове регулювання спадкових відносин. У контексті спадкового права справедливість потрібно розглядати під кутом розподілу набутих фізичною особою благ на випадок її смерті. Категорія справедливості містить такі властивості, як висока моральність поведінки і вчинків особи, повага до чужого інтересу та суспільного блага, збереження розумного балансу між ними. Під час реалізації засад справедливості у законодавчій діяльності потрібно дотримуватися як матеріального, так і процесуально-процедурного кута зору. Матеріальний аспект справедливості виступає у вигляді норм права, які за своєю суттю видаються суспільству природно обґрунтованими, побудованими на доктринальних положеннях і на державній ідеології. Процесуально-процедурний характер повинен відповідати законодавчо визначеному порядку правотворчості, органічному погодженню внесених у нормативний акт змін з іншими актами цивільного законодавства, норми яких регулюють спадкові правовідносини і похідні від них. Законодавець прямо не включає принцип справедливості в конструкцію правових норм, які регламентують порядок і умови

спадкового правонаступництва, проте кожна норма має бути побудована на засадах справедливості, зокрема, статті 1224, 1234, 1259 ЦК України, до яких запропоновано внести зміни. Порушення засад справедливості у спадковому праві може зумовити настання негативних наслідків як для окремої приватної особи, так і для суспільних інтересів.

Ключові слова: *справедливість, принцип справедливості у спадковому праві, спадкування, спадкування за законом, спадкування за заповітом.*

Вступ

Природі людини властива жага справедливості. Справедливість як ідея належить до основних фундаментальних гуманітарних цінностей. Проголошуючи справедливість як загальну засаду цивільного права, якою треба керуватися, законодавець зміст цього поняття не розкриває, незважаючи на те, що всі норми цивільного законодавства органічно мають містити ідеї справедливості.

За умов майбутнього реформування спадкового законодавства особливо важливим є дотримання оптимального балансу приватних і публічних інтересів та справедливості у правовому регулюванні суспільних відносин у сфері спадкового правонаступництва. Зазначена потреба обумовлює актуальність цього дослідження.

Метою статті є з'ясування особливостей реалізації принципу справедливості у спадкових правовідносинах. Для досягнення мети поставлені завдання: виявити суперечності між формальними правилами спадкування і суспільним уявленням про справедливий розподіл майнових благ після смерті фізичної особи; визначити оптимальне співвідношення між публічними і приватними інтересами в окремих спадкових інститутах.

Методи дослідження

Визначальним методом дослідження є системний, що дав змогу проаналізувати правову категорію «справедливість» та встановити її вплив на сучасне правове регулювання спадкових відносин. Обрання цього методу дослідження зумовлено тим, що саме він дозволяє оптимально розкрити цілісність і комплексний характер правової категорії, яка досліджується. Компаративістський метод і метод моделювання використано при розробленні пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення цивільного законодавства.

Аналіз останніх публікацій та досліджень, ступінь розробленості проблеми

Окремі проблемні питання, пов'язані із регулюванням спадкових правовідносин, привертати увагу таких вітчизняних учених, як М. М. Дякович, В. М. Косак, А. В. Козловська, О. Є. Кухарєв, В. В. Луць, Р. А. Майданик, М. О. Михайлів, О. І. Нелін, З. В. Ромовська, І. В. Спасибо-Фатєєва, Є. І. Фурса, С. Я. Фурса, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, О. П. Печений, Є. О. Рябоконь та інших дослідників. Принцип справедливості в межах цивільно-правового регулювання становив предмет самостійного дисертаційного дослідження низки вчених у різних галузях права (І. Г. Бабиц, В. О. Васильчук, П. М. Корнєва, Ю. А. Тобота, Н. В. Шелевер та ін.). Проте у сучасному спадковому праві недостатньо виявлено розуміння справедливості, її критерії, межі реалізації, а також законодавче втілення.

Результати дослідження

Проголошуючи справедливість як принцип, як загальні засади, якими треба керуватися, законодавець не розкриває зміст цього поняття.

У доктрині українського приватного права справедливість, добросовісність та розумність розглядаються не як три самостійні принципи, а як єдиний принцип, як це властиво європейському приватному праву.

Неможливо правильно застосовувати і тлумачити конкретні законодавчі норми за відсутності загальних принципів тієї чи іншої галузі права, які є опорними. На засадах таких норм-принципів законодавець і формує систему нормативних актів, норми яких регулюють ті чи інші суспільні відносини.

Що ж являє собою поняття «справедливість» у правовому розумінні цієї категорії? Справедливість належить до тих змістовно ємних феноменів, які розробляються практично у всіх соціальних науках. Справедливість виявляється у цивільному праві через систему оцінних понять. Розуміння категорії «справедливість» є суб'єктивною і сприймається соціумом крізь призму моральних принципів, які формуються під впливом різних чинників, насамперед ставлення до найвищих благ людини — життя, здоров'я, сім'ї, матеріального забезпечення та ін.

Розуміння ідеї справедливості як правової рівності у правозастосуванні знайшло відображення ще у Дигестах Юстиніана. Ульпіан, характеризуючи один з едиктів, відзначав, що те право, яке хтось вважає справедливим застосувати до іншої особи, повинно визнаватися дійсним і щодо цієї особи (D. 2.2.1)¹.

Ця ідея знайшла втілення у Рішенні Конституційного Суду Литовської Республіки від 22 грудня 1995 р. у справі про відповідність окремих положень Закону «Про порядок та умови відновлення у правах власності громадян на існуюче нерухоме майно». Обґрунтовуючи своє рішення, Конституційний Суд зазначив, що справедливість не може бути досягнута шляхом визнання інтересів лише однієї групи або однієї людини, при цьому заперечуючи інші інтереси².

Під час реалізації засад справедливості у законодавчій діяльності потрібно дотримуватися як матеріального, так і процесуально-процедурного погляду.

Матеріальний аспект справедливості виступає у вигляді норм права, які за своєю суттю видаються суспільству природно обґрунтованими, побудованими на доктринальних положеннях і на державній ідеології. Процесуально-процедурний характер має відповідати законодавчо визначеному порядку правотворчості, органічному погодженню внесених у нормативний акт змін з іншими актами цивільного законодавства, норми яких регулюють спадкові правовідносини і похідні від них.

Категорія справедливості містить такі властивості, як висока моральність поведінки і вчинків особи, повага до чужого інтересу та суспільного блага, збереження розумного балансу між ними. Надзвичайно важливо зрозуміти не лише безпосередню дефініцію принципу у вигляді конкретної норми, потрібно з'ясувати його правову

¹ Imperatoris Iustiniani Opera. Digesta. URL: <https://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest2.shtml> (last accessed: 03.08.2025).

² The Constitutional Court of the republic of Lithuania. Ruling «On the restoration of the ownership rights of citizens to residential houses». 22 December 1995. Case No. 9/95. URL: <https://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta981/content> (last accessed: 03.08.2025).

природу, сутність, прояв, органічний взаємозв'язок із іншими правовими і моральними засадами. У широкому розумінні зміст принципу може включати в себе всю сукупність норм, які склалися за його впливу і є його виразом.

По суті, забезпечення балансу інтересів є межею, а не обмеженням³. У контексті спадкового права справедливість потрібно розглядати під кутом розподілу набутих фізичною особою благ на випадок її смерті. За спадкового правонаступництва виникає своєрідна колізія між приватними інтересами сім'ї померлого і публічним інтересом суспільства, яке вимагає соціальної справедливості і вважає, що не можуть набувати значних благ ті особи, які не брали участі у створенні цих благ. В історії вітчизняного права робилися спроби ігнорувати природне право спадкового правонаступництва під гаслом вилучення несправедливо нажитого.

Такий підхід до розуміння справедливості найрадикальніше було реалізовано у декретах уряду Української СРР від 11 березня 1919 р. і 21 березня 1919 р. «Про скасування спадкування». Зокрема, у ст. 1 від 11 березня 1919 р. оголошувалося, що право спадкування як за законом, так і за заповітом, на все майно, яке знаходиться на території республіки, скасовується. Водночас у примітці зазначалося, що дія цієї статті не поширюється на ті випадки, коли все спадкове майно не перевищує 10 тис. карбованців⁴.

У процесі останньої кодифікації законодавець «повернувся обличчям до приватних інтересів» і у сфері спадкового права серед реалізованих методологічних підходів фахівці називають «максимальне усунення держави від спадкування майна фізичних осіб»⁵.

Проте загальна ейфорія від «максимального усунення держави» уявляється невиправданою. На відміну від фізичних осіб, які можуть виступати спадковими правонаступниками, на державу покладена і соціальна функція — забезпечити належні життєві умови своїм громадянам, тому обґрунтованість і справедливість такого підходу є спірними.

При спадкуванні за законом право заповідача на розпорядження майновими правами перебирає на себе законодавець і робить спробу визначити пріоритети спадкового правонаступництва: родинність чи сімейність. Безмежність розширення кола спадкоємців за законом може призвести до того, що спадщини набудуть особи, які навіть гадки не мали про існування спадкодавця, яких О. А. Бугаєвський свого часу іронічно назвав «спадкоємцями, які сміються»⁶.

Проте, щоб окремі категорії спадкоємців «не сміялися», створюється механізм захисту як приватного, так і публічного інтересу. Такий підхід знайшов відображення

³ Кухарев О. Є. Теоретичні і практичні проблеми диспозитивності в спадковому праві : монографія. Київ : Алерта, 2019. С. 83.

⁴ Заїка Ю. О. Становлення і розвиток спадкового права в Україні : монографія. Київ : НАВСУ, 2004. С.27.

⁵ Харьковская цивилистическая школа: грани наследственного права : монография / И. В. Спасибо-Фатеева, О.П. Печеный, В. И. Крат и др. ; под ред. И.В.Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2016. С. 129.

⁶ Бугаевский А. А. Советское наследственное право. Одесса : Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1926. С. 28.

у законодавстві Німеччини. Так, розмір податку на спадщину (Erbschaftsteuer) залежить від ступеня спорідненості спадкоємців із спадкодавцем і розміру спадщини та варіюється від 7 до 50 %⁷. Сплата державі половини спадщини у вигляді податку спадкоємцями, які не є близькими родичами померлого, певною мірою компенсує негативне враження від своєрідного «безпідставного збагачення». За українським законодавством, троюрідні брати і сестри, дійсно, «усміхаються», оскільки згідно зі п. 174.2 ст. 174 Податкового кодексу України така приємність їм вартує лише 5 %⁸.

Національне законодавство на концептуальному рівні відображає національний менталітет, правосвідомість, праворозуміння, а «спосіб удосконалення цивільного законодавства значною мірою визначається відповідною традицією права»⁹. У разі спадкування за законом вітчизняний законодавець повинен встановити більш гнучкий розмір податку на спадщину.

У суспільстві, в якому держава поважає право приватної власності, власник має право розпорядитися своїм майном як за життя, так і на випадок смерті. Фізична особа може безоплатно відчужувати своє майно шляхом дарування чи пожертви. Справедливість надання фізичній особі права визначити долю набутого за життя на випадок смерті, не викликає сумніву.

Право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю (ч. 1 ст. 1234 ЦК України). За юридичними правилами мовного тлумачення, якщо у законодавстві наявна дефініція певного терміна або якщо законодавець іншим чином визначив його значення, то саме в цьому значенні й повинен розумітися термін¹⁰, тобто, *особа з повною цивільною дієздатністю*, а не особа, якій надана *повна цивільна дієздатність*.

Ще у 1863 р. харківський професор О. В. Куніцин зазначав, що ані вигадана, ані дійсна потреба у прискоренні розпорядження майном на випадок смерті, звичайно, не надасть розпоряднику розуму понад його вік, а удавані благодійники, друзі та приятелі можуть вплинути на довірливу чи легковажну юність заповідача¹¹. Незважаючи на штучне набуття дієздатності, особа не набуває цивільної процесуальної дієздатності (оскільки ст. 29 ЦПК України прямо передбачає, що цивільну процесуальну дієздатність мають особи, які *досягли повноліття*), не стає суб'єктом виборчого процесу, не може укласти контракт на службу в Збройних Силах України (ст. 20 Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р.), стати опікуном (ст. 244 СК України) тощо.

⁷ Erbschaftsteuer – und Schenkungsteuergesetz. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/erbstg_1974/index.html (last accessed: 03.08.2025).

⁸ Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 03.08.2025).

⁹ Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Оновлення (кодифікація та рекодифікація) цивільного законодавства України: досвід, проблеми та перспективи : монографія. Одеса : Фенікс, 2020. С. 70.

¹⁰ Малишев Б. В. Застосування норм права (теорія і практика) : навч. посіб. / за ред. Б. В. Малишева. Київ: Реферат, 2010. С. 97.

¹¹ Куніцин А. Духовные завещания несовершеннолетних. Антологія української юридичної думки : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко та ін. Т. 6. / від. ред. Я. М. Шевченко. Київ : Вид. дім «Юрид. кн.», 2003. С. 82.

Порівняно із загальною дієздатністю фізичної особи заповідальна дієздатність є спеціальною, не створює для особи прав і не сприяє їх захисту. Право на складання заповіту повинно надаватися дієздатним особам, які досягли повноліття.

Положення ст. 1234 ЦК України має бути викладено чіткіше, скажімо так, як у ст. 1345 ЦК Грузії: «Заповідачем може бути повнолітня особа, яка має цивільну дієздатність і на момент складання заповіту здатна розумно міркувати про свої дії та чітко висловлювати свої волі»¹².

За особистого розпорядження майном на випадок смерті можуть виникати певні колізії між волевиявленням особи, яка бажає визначити долю майна, і приватними інтересами її близьких непрацездатних родичів чи непрацездатного подружжя. Цивільне законодавство України також обмежує свободу заповіту правами обов'язкових спадкоємців, які незалежно від змісту заповіту спадкують половину частки, яка б належала кожному з них у разі спадкування за законом (ч. 1 ст. 1241 ЦК України).

За умов значного зростання доходів окремих осіб, істотних відмінностей між розмірами мінімальної і максимальної пенсії, не може не виникнути ситуація, коли реалізація права на обов'язкову частину спадку суперечитиме меті цього інституту, буде безпідставно обмежувати свободу заповіту і суперечити такій zasadі цивільного права, як справедливість. Обмеження свободи заповіту досягне свого функціонального призначення тільки в тому випадку, коли законодавець з урахуванням політичної і економічної ситуації в державі, історичних і національних традицій, що склалися, наявного менталітету, не лише визначить коло осіб, що дійсно потребують соціального захисту після смерті спадкодавця, а й передбачить виняткові випадки позбавлення їх цього права.

За життя спадкодавця законодавець зобов'язує його утримувати таких осіб, якщо вони потребують матеріальної допомоги. Утримання одному з подружжя може надаватися як у грошовій, так і в натуральній формі (ч. 2 ст. 77 СК України). Аліменти присуджуються у частці від заробітку (доходу) і (або) у твердій грошовій сумі (ч. 1 ст. 80; ч. 3 ст. 181, ч. 1 ст. 202 СК України).

Цілком логічно визначити граничний розмір спадщини, на частку якої можуть претендувати особи, які мають право на обов'язкову частку. Якщо спадщина перевищує визначені межі, таким спадкоємцям має надаватися не частка спадщини, а право на довічне утримання за рахунок спадщини.

Суду надане право зменшувати розмір обов'язкової частки з урахуванням стосунків між обов'язковими спадкоємцями і спадкодавцем, а також інших обставин, які мають істотне значення. При цьому в силу природних причин при розгляді цього питання відсутня найбільш зацікавлена особа — заповідач.

У конфлікті інтересів «заповідач — обов'язковий спадкоємець» законодавець практично однозначно стає на бік непрацездатного спадкоємця, водночас, вичерпно визначаючи обставини, за яких і він може бути позбавлений спадщини (ст. 1224 ЦК України). Проте негідна поведінка спадкоємця може не вкладатися в законодавче «прокрустове ложе», і заповідач виявиться безпорадним перед своїм негідним правонаступником.

¹² The Civil Code of Georgia. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/1773> (last accessed: 03.08.2025).

Пропонується додати до ст. 1224 ЦК України «Усунення від права на спадкування» частину сьому: «За рішенням суду за позовом заповідача особа може бути позбавлена права на обов'язкову частку у спадщині». Тобто ще за життя особа в судовому порядку може вимагати позбавлення права на обов'язкову частку спадщини свого негідного правонаступника.

Якщо власник беззастережно може розпорядитися своїм майном за життя, зокрема, і передавши його безоплатно будь-якій фізичній і юридичній особі, то таке саме право на розпорядження своїм майном залишається у нього і на випадок смерті. Проте з різних причин власник може не скласти заповідального розпорядження.

Засади справедливості у спадковому праві беруть свої витoki із загальноцивілістичного принципу справедливості, є проявом суспільного компромісу у вирішенні питання щодо розподілу майнових благ після смерті фізичної особи, ефективним критерієм правового регулювання відносин.

Одним із найбільш дискусійних у цивілістичній літературі є питання щодо критеріїв, якими має керуватися законодавець при визначенні кола спадкоємців за законом. До спадкоємців за законом вітчизняний законодавець відносить осіб, які за характером родинно-сімейно-побутових відносин були найближчими до спадкодавця. До кола спадкоємців першої черги належить і подружжя померлого. Проте при визнанні шлюбу недійсним законодавець позбавляє правового захисту осіб, які такий шлюб уклали. Виняток становить, так зване, добросовісне подружжя, тобто, особа, яка не знала і не могла знати про перешкоди до реєстрації шлюбу (ст. 46 СК України). Така особа має право на поділ майна, набутого у недійсному шлюбі, як спільної сумісної власності подружжя. Проте немає підстав позбавляти добросовісне подружжя права на спадщину в тому разі, якщо шлюб визнається недійсним після смерті одного з подружжя. Смерть подружжя є тяжкою моральною травмою, а при визнанні шлюбу недійсним добросовісне подружжя ще й змушене брати участь у судовому процесі та доводити, що певне майно було придбане померлим подружжям за час шлюбу. Серед інших привілеїв добросовісному подружжю в СК України має бути надано і право на майно померлого подружжя в порядку спадкування за законом¹³.

Окремі автори пропонують за основу формування черг спадкоємців брати лише критерій родинних відносин і з кола спадкоємців п'ятої черги виключити утриманців спадкодавця, які не були членами його сім'ї¹⁴. Така пропозиція не погоджується із волею спадкодавця — за життя він надавав таким особам матеріальну допомогу, яка була для них основним доходом або суттєвою підмогою. Позбавляти таких осіб після смерті їх «благодійника» засобів до існування немає підстав і суперечить загальносуспільній моралі. Віднесення утриманців померлого до п'ятої черги спадкоємців практично позбавляє їх можливості отримати спадщину, незважаючи на однозначність волі спадкодавця.

¹³ Заїка Ю. О. Спадкування за законом : законодавство і сучасна доктрина. *Спадкове право : національний, порівняльний та міжнародний аспекти*. Українсько-англомовне науково-практичне видання / за заг. ред. С.Я. Фурси, О.В. Кіріяка. Київ : Алерта, 2025. С. 230.

¹⁴ Михайлів М. О. Правове регулювання відносин спадкування в міжнародному приватному праві : монографія. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2022. С. 284.

Черговість спадкування за законом може бути змінено: а) самими спадкоємцями за законом; б) за рішенням суду. Якщо через різні обставини спадкодавець був позбавлений можливості належним чином скласти заповіт, спадкоємці за законом можуть реалізувати дійсну волю спадкодавця, відійти від формальної черговості, яка передбачена законодавством, і розподілити спадщину так, як це зробив би, на їхню думку, спадкодавець, і так, як вони вважають справедливим. При закликанні до спадщини додаткового спадкоємця розширюється коло спадкоємців і спадщина поділяється на всіх у рівних частках. У випадку, коли додатковий спадкоємець «підтягується» самими спадкоємцями, то за відсутності згоди всіх спадкоємців (а це мабуть неможливо, якщо один із них неієздатний, малолітній, і звичайно, його опікун не може дати згоду на те, щоб його підопічному фактично зменшили частку у спадщині), спадкоємці ділять належну саме їм частку спадщини.

У ст. 1259 ЦК йдеться про «договір про зміну черговості», тобто про правочин, укладений щонайменше двома сторонами. Чи може бути змінена черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування за заявою одного спадкоємця? Односторонній правочин за своєю природою не може бути договором, проте, якщо заінтересований спадкоємець виявляє бажання змінити черговість і подає про це заяву з нотаріально засвідченим підписом, ми вважаємо, що і в цьому випадку черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування має бути змінена, оскільки це буде погоджуватися і з доброю совістю, і зі справедливістю. Щодо редакції ст. 1259 ЦК України, де йдеться про «договір між спадкоємцями», ми вважаємо це недоліком юридичної техніки.

Особливість здійснення засад справедливості при регулюванні суспільних відносин у сфері спадкування пов'язана з примусовою силою держави та знаходиться під її захистом.

Висновки

Справедливість є обов'язковим елементом будь-якої правової системи і дає змогу об'єктивно оцінити чинне законодавство. Справедливість як ідея належить до основних, фундаментальних людських цінностей, що всі норми цивільного законодавства мають містити ідеї справедливості, зміст яких не є постійним, а зумовлений політичною й економічною ситуацією в країні, менталітетом суспільства і панівним уявленням про справедливість. Допоки правова ідея не знаходить свого відображення в правових нормах, вона залишається правовим принципом на рівні доктрини.

Законодавець прямо не включає принцип справедливості в конструкцію правових норм, які регламентують порядок і умови спадкового правонаступництва, проте кожна норма має бути побудована на засадах справедливості, зокрема і статті 1224, 1234, 1259 ЦК України.

Порушення засад справедливості у спадковому праві може зумовити настання негативних наслідків як для окремої приватної особи (позбавлення належної спадщини, зменшення частки або навпаки, безпідставне її набуття), так і для суспільних інтересів у цілому (втрата територіальною громадою права на виморочне майно або покладання на державу обов'язку утримувати особу, яка мала права на утримання за рахунок спадкового майна), нарешті моральні втрати за неналежно обґрунтованого поділу спадщини.

REFERENCES

- Bugaevskii, A. A. (1926). *Soviet inheritance law*. Odessa. [in Russian].
- Civil Code of Georgia. (n.d.). WIPO Lex. World Intellectual Property Organization. <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/1773> (Accessed on August 03, 2025) [in English]
- Constitutional Court of the Republic of Lithuania. (1995, December 22). Ruling “On the restoration of the ownership rights of citizens to residential houses” (Case No. 9/95). <https://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta981/content> (Accessed on August 03, 2025) [in English]
- Erbschaftsteuer- und Schenkungsteuergesetz. (n.d.). *Gesetze im Internet*. https://www.gesetze-im-internet.de/erbstg_1974/index.html (Accessed on August 03, 2025) [in German]
- Imperatoris Iustiniani Opera. *Digesta*. (n.d.). <https://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest2.shtml> (Accessed on August 03, 2025) [in English]
- Kharitonov, Ye. O., & Kharitonova, O. I. (2020). *Renewal (codification and recodification) of civil legislation of Ukraine: experience, problems and prospects: A monograph*. Odesa: Feniks. [in Ukrainian].
- Kukharev, O. Ye. (2019). *Theoretical and practical issues of dispositivity in inheritance law: A monograph*. Kyiv: ALERTA. [in Ukrainian].
- Kunitsyn, A. (2003). Spiritual wills of minors. In *Antolohiia ukrainskoi yurydychnoi dumky* (Vol. 6, pp. xx–xx). Shemshuchenko, Y. S., & Shevchenko, Ya. M. (Eds.). Kyiv: Yurydychna knyha. [in Ukrainian].
- Malyshev, B. V. (Ed.). (2010). *Application of legal norms (theory and practice): A textbook*. Kyiv: Referat. [in Ukrainian].
- Mykhailiv, M. O. (2022). *Legal regulation of inheritance relations in private international law: A monograph*. Lviv: LNU im. I. Franka. [in Ukrainian].
- Spasibo-Fateeva, I. V. (Ed.). (2016) Kharkiv Civil Law School: Facets of inheritance law: A monograph Kharkiv. Pravo. [in Russian].
- Tax Code of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. (2010, December 2). *Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 2755-VI*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (Accessed on August 03, 2025) [in Ukrainian]
- Zaika, Yu. O. (2004). *The formation and development of inheritance law in Ukraine: A monograph*. Kyiv: NAVSU. [in Ukrainian].
- Zaika, Yu. O. (2025). Inheritance by law: Legislation and modern doctrine. S. Ya. Fursa & O. V. Kiriya (Eds.), *Inheritance law: National, comparative and international aspects*. (pp. 544–565). Kyiv: ALERTA. [in Ukrainian and English].

Zaika Yuri

Doctor of Law, Sciences, Professor

Chief Researcher of the Academician F. H. Burchak

*Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship
of the National Academy of Sciences of Ukraine*

Kyiv, Ukraine

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57217829145>

Zaika Yuri. The Category of «Justice» and Certain Aspects of the Modern Concept of Inheritance Legislation

Abstract

Justice as an idea belongs to the main fundamental humanitarian values. The relevance of the study is due to the need to ensure justice as a fundamental principle of civil law when reforming inheritance legislation, taking into account the balance of private and public interests. The purpose of the article is to clarify the features of the implementation of the principle of justice in inheritance legal relations. To achieve the goal, the following tasks are set: to identify the contradictions between the formal rules of inheritance and the public perception of the fair distribution of property benefits after the death of an individual; to identify the optimal ratio between public and private interests in individual inheritance institutions. The defining method of the research is the systematic method, which allows analyzing the legal category of “justice” and establishing its influence on the modern legal regulation of inheritance relations. In the context of inheritance law, justice must be considered from the perspective of the distribution of benefits acquired by an individual in the event of its death. The category of justice includes such properties as high morality of behavior and actions of a person, respect for the interests of others and the public good, maintaining a reasonable balance between them. When implementing the principles of justice in legislative activity, it is necessary to adhere to both the material and procedural points of view. The category of justice includes such properties as high morality of behavior and actions of a person, respect for the interests of others and the public good, maintaining a reasonable balance between them. When implementing the principles of justice in legislative activity, it is necessary to adhere to both the material and procedural points of view. The material aspect of justice appears in the form of legal norms, which in their essence appear to society as naturally justified, built on doctrinal provisions and state ideology. The procedural nature must correspond to the legislatively determined order of lawmaking, the organic coordination of the changes made to the regulatory act with other acts of civil law, the norms of which regulate hereditary legal relations and derivatives thereof. The legislator does not directly include the principle of justice in the construction of legal norms that regulate the procedure and conditions of inheritance, however, each norm must be built on the principles of justice, in particular, Articles 1224, 1234, 1259 of the Civil Code of Ukraine, which are proposed to be amended. Violation of the principles of justice in inheritance law can lead to negative consequences for both an individual and public interests.

Keywords: *justice, principle of justice in inheritance law, inheritance, inheritance by law, inheritance by will.*